

конфликта. Проаналізовано діяльність патріарха Тарасія в сфері встановлення авторитета столичного патріархата. Определено, что возвращение Исаврйской династии к иконопочитанию не преследовало цель восстановления авторитета константинопольского патріарха.

Ключевые слова: константинопольский патріархат, иконоборчество, Исаврйская династия, Герман, Лев III Исавр, Константин V Копроним, Тарасия.

Стаття надійшла до редколегії 02.03.2017

УДК 94:327 (100)

СЕРГІЙ ПРОНЬ

м. Миколаїв

pron-ua@bigmir.net

МАРТІН ЛЮТЕР І ТОМАС МЮНЦЕР: РЕФОРМАЦІЯ В НІМЕЧЧИНІ, ЯКА ЗМІНИЛА ЄВРОПУ ТА СВІТ (ДО 500-РІЧЧЯ ВІТТЕНБЕРЗЬКИХ ТЕЗ)

Автор, використовуючи історичні матеріали, аналізує етапи і ключові моменти Реформації в Німеччині, її вплив на Європу та світ, історію становлення протестантизму.

Ключові слова: реформація, протестантизм, Мартін Лютер, Томас Мюнцер, селянська війна, Євангеліє.

Не можливо на початковій стадії відокремити та роз'єднати Реформацію і селянську війну в Німеччині 1524–1525 років, у рівній ступені як і діяльність двох видатних людей – Лютера і Мюнцера у всесвітньо відомому процесі під назвою «Велика Реформація», яка спричинила безпрецедентні наслідки на сьогодні.

Мета статті – проілюструвати суттєвість Реформації, складність і протирічність її проведення; трансформаційну зміну від релігійного руха (привіт до створення нового напрямку в християнстві – протестантизму) до буржуазної революції у формі селянської війни, що відокремила межу між середньовіччям і новим часом, підриваючи засади феодалізму та прокладаючи шлях капіталістичному (або краще сказати, – цивілізаційному) суспільству, яке вдало розвивається й квітне в сучасних США, Канаді, Великобританії, Швеції, Німеччині, Фінляндії, Норвегії, Данії, Швейцарії, Австралії.

Всі мотивації автора базуються виключно на історичних джерелах та позбавлені як будь-якого політичного тиску, так і релігійної упередженості. Саме в цьому полягає новітність матеріалу; актуальність пояснюється одним словом – протестантизм.

Як відомо, 31 жовтня 1517 року Мартін Лютер (1483–1546 рр.) – магістр вільних мистецтв, монах – августинець, доктор богослов'я університету прибив до дверей церкви у Віттенберзі 95 тез проти індульгенцій («у римській католицькій церкві, загальне або часткове звільнення від покарання за гріхи, а також посвідчення про це. Була засобом збагачення духовенства») [1, 209]. В них, зокрема, підкреслювалося наступне: «Кожний християнин, якщо тільки він істино розкаюється, отримує повне відпущення провини й без індульгенції. Істинний скарб церкви є, безумовно, не відпущення, а святе Євангеліє величності та милості Бога. Християн треба навчати, що той, хто бачить нужденного і, не дивлячись на це, віддає гроші на індульгенції, придбає цим не відпущення папи, а гнів божий...» [2, 209].

Достатньо цікавим, наприклад, дізнатися те, що, згідно «Папської такси відпущення гріхів», той, хто «брехливо засвідчив з карної справи» купував індульгенцію за 6 гроссів (срібна монета – С. П.); «за грабіжку, підпалювання» – 8; «монах, який без дозволу пішов з монастиря» – від 7 до 9; «якщо двоє здійснили напад на сусідів» – 21 гросс [3, 487–491]. Фактично, відпущення гріхів, за індульгенцією,

можна було отримати всім і за будь – які діян-ня: тільки заплати гроші.

Офіційно, в останній день жовтня 1517 року розпочалася Реформація, хоча насправді вона почалася значно раніше й заче-пила всі без винятку сфери життя: релігійну, соціальну, політичну, економічну, освітянсь-ку, наукову (в першу чергу, медицину – анато-мію, фізіологію, психосоматику, патогенетич-ну терапію тощо)...

Слово «реформація» – латинського похо-дження – «reformation» (перетворення). Слов-ник іноземних слів подає таке визначення: «Широкий суспільно – політичний і релігій-ний рух у Західній й Центральній Європі XVI ст., який носив у своїй основі антифеода-льний характер та прийнявши форму бороть-би проти католицької церкви» [4, 443].

Варто нагадати, що на думку більшості вітчизняних і закордонних істориків, у Рефор-мації вималювалися три головні напрями: бюргерсько – буржуазний (М. Лютер, У. Цвінг-лі, Ж. Кальвін); народний (Т. Мюнцер); коро-лівсько-княжий.

Як видно з назви статті, автор аналізує і співставляє два перших напрями, віддаючи прихильність і перевагу в рівній ступені й Мартіну Лютеру, й Томасу Мюнцеру.

На жаль, до сьогодні ані в підручниках з історії середніх віків для загально – освітніх шкіл, ані у вузівській літературі для студентс-тва немає чіткої, аргументованої, об'єктивної, правдивої оцінки діяльності як М. Лютера, так і Т. Мюнцера.

Сучасне історичне учительство продовжує розглядати Лютера як «керівника поміркованої реформації» та крадькома посилається на його оцінку Марксом – «княжий холоп» [5, 296–297].

Спробуємо, хоча б тезно, розібратися в діях і вчинках ватажків німецької Реформації.

Не буде перебільшенням стверджувати, що крім відомих 95-ти тез, у своїх творах та-ких як «До християнського дворянства німе-цької нації», «Вавилонськеполоніння церкви», «Трактат про християнську свободу», «Про світську владу», «Про рабську волю» та інших, Мартін Лютер майстерно обгрунтував анти-католицький і антипапський протестантизм.

У науково – методичній історичній літе-ратурі радянських часів, багато концептуаль-

них положень з якої «вдало» трансформува-лися до сучасних підручників із всесвітньої історії, Лютер подається як «поплічник кня-зів», що «відмежувався від народних мас». Більше того, свого часу науковці навіть закли-кати вчителів «будувати» порівняльну аналі-тичну образну характеристику Лютера і Мюн-цера [6, 327].

Наведу лише декілька рядків з праці Лютера «До християнського дворянства німе-цької нації», які спростовують виключно ан-типапську, церковну політику Мартіна, якого відомий майстерзінгер, чоботар, автор віршів, поем, казок із Нюрнберга Ганс Сакс (1494–1576 рр.) назвав «віттенберзьким соловей-ком»: «Явно надумано, що папа, єпископи, свя-щеники, монахи – «духовного чину», а князі, рицарі, ремісники, землероби – «світського». Все це – хитра вигадка, суспільна брехня. Не-хай ніхто не бентежить цим і от чому: всі християни – ... духовного звання, між ними немає ніякої різниці ...» [7, 209].

Не заради того, щоб кинути тінь на Тома-са Мюнцера або піддати сумніву його діяль-ність, а виключно заради правди підкреслю, що до 1520-го року він виступав та й розпочи-нав, виключно з лютерівських позицій.

Зверніть увагу й на той факт, що 26 травня 1521 року імператор Карл V (1500–1558 рр.), згідно рішення Вормського рейхстагу, підписа-ведікт про проголошення Лютера еретиком. Ні папа Лев X підписав вирок, буллу якого у грудні 1520 року прилюдно спалив Мартін Лютер, а засновник іспанської колоніальної монархії, король Іспанії, обох Сицилій, імператор Карл V. То хіба лише антикатолицький напрям переслі-дувала політика Лютера?

Заради об'єктивності додам ще те, що Лю-тера дійсно врятувала від страти підтримка його вчення деякими впливами німецькими князями, рицарством, містянами (але це вже раніше згаданий «королівсько-княжий» век-тор Реформації).

Факт залишається фактом: у 1522-му році Лютер і Мюнцер припинили стосунки і стали, за переконанням певної частини істориків, ворогами.

Перед тим, як зробити загальні висновки, проаналізуємо окремі, але важливі та принци-пові виступити Лютера і Мюнцера з серпня

1524 до 25 травня 1525 р. (Томас Мюнцер був взятий у полон біля Франкенхаузена та, після катувань, страчений під Мюльгаузенем).

Мартін Лютер у листі до міської ради Мальхаузена у серпні 1524 р. писав: «Ця людина (Мюнцер. – С. П.) вже довела у багатьох місцях, особливо у Цвіккау та в останній час у Альтштедті, що від його діяльності не можна очікувати інших результатів, крім убивств, повстання та кровопролиття. Якщо він скаже, що посланий Богом і святим духом як апостол, то примусьте його довести це знаменнями і дивами»... [8, 216–217].

Томас Мюнцер у зверненні «Викриття неправдивої віри» стверджував: «Якщо однодумці Лютера не хочуть йти далі нападок на попів і монархів, то їм не варто було б й братися за справу... Боротися проти влади папи ... – значить проводити реформу тільки навпіл. Лютер – поганий реформатор, він підкладає подушки ніжному тілу, занадто звеличує віру та мало значення приділяє справам» [9, 217].

Лютер у памфлеті (травень 1525 р.) «Проти грабіжницьких і розбишацьких селянських орд» наголошує: «... Заколот – не просте вбивство, він подібний великій пожежі, яка ... спустошує країну. Тому будь-хто .. повинен пам'ятати, що не може бути нічого... шкідливіше, нічого більше д'явольського, ніж бунтівник».

Мюнцер у «Захисній промові» підкреслював наступне: «Вони (пани і князі – С. П.) пригноблюють всіх людей, руйнують і грабують землеробів, ремісників і цілий світ. Якщо ж у них хто-небудь візьме хоча б малу частину, то його відправлять на шибеницю, а доктор Люгнер [«брехун» – натяк на Лютера] тоді каже: «Амін!» [10, 215–216].

Дуже важко сьогодні, з позиції сучасника XXI століття, дати оцінку подіям XVI століття. Як й неймовірно складно, відкинувши пацифістський нахил, дискутувати про методи національно – визвольного руху. З одного боку, не сприймаю і засуджую заклики Лютера «бити, душити, колоти, вбивати [селян] як скажену собаку...». З іншого боку, усвідомлюючи суб'єктивне протистояння двох ватажків німецької Реформації, їх обопільне несприйняття, віддаю належне сміливості та відвазі Мартину Лютеру, який першим у віттенберзьких тезах чітко проголосив, що без Бога, без Євангелія

неможливі зміни до кращого ані в житті окремої людини, ані держави в цілому.

Вважаю, що критикувати чуже творіння значно легше, ніж створити своє; бо останнє потребує розуму, знань, часу, а перше, як правило, лише переслідування власної, можливо, доброї, необхідної, корисної, але особистої мети.

Не ставлю за мету співставляти концептуальні засади «ідеологій» Лютера і Мюнцера, маючи на увазі різні, за характером, гілки та напрями німецької Реформації, разом з тим, вважаю досить цікавим прослідкувати життєвий шлях як Мартіна Лютера, так і Томаса Мюнцера до початку перетворюючих процесів у суспільстві у першій чверті XVI століття.

Відомо, що Лютер народився в Ейслебені (Саксонія) 1483 року в сім'ї заможного бюргера (хоча свого часу дехто намагався видати його за «сина рудокопа») [11, 208], закінчив Ерфуртський університет.

На жаль, у сучасних українських підручниках із всесвітньої історії (наприклад, під авторством Н. Г. Подалаяк) продовжують стверджувати, що Лютер народився «в сім'ї гірничого майстра» [12, 72].

Щодо Мюнцера та його появи на світ, – думки різняться. Відомий мідієвіст радянської доби професор С. Д. Сказкін вважає, що він народився «1490 або 1493 року та виріс у селі» [13, 82]. Автори багатотомної «Всесвітньої історії» (А. Бадак, І. Войнич, М. Волчок...) стверджують, що Мюнцер «народився в одному з центрів гірничої промисловості Німеччини – Гарці, у місті Штольберзі» [14, 82].

Без перебільшення можна стверджувати, що Лютер був його «духовним вчителем», бо саме він спрямовує Мюнцера священником до Ютеборга, а у травні 1520 р. Томас починає проповідувати, знову ж за сприянням Лютера, в Цвіккау (Саксонія).

Дуже важко пояснити причину відходу Мюнцера від вчення Лютера, скоріше за все, просто «талановитий учень переріс свого вчителя», але факт залишається фактом – весною 1523 р. Мюнцер отримує місце священника в маленькому саксонському містечку Альтштедт. Саме тут пролунала його думка: справу перетворення в суспільстві у власні руки повинен взяти простий народ.

На моє переконання, з цього моменту релігійна ідеологія Мюнцера набула політичного забарвлення, яке й призвело до селянської війни.

На початку жовтня 1524 р. повстали селяни Хегау, а у листопаді – Клеттгау [15, 88]. Весною 1525 р. велике селянське повстання розповсюдилося на Швабію, Шварцвальд, значну частину австрійських володінь, Франконію; повстали селяни Саксонії та Тюрінгії [16, 85]. На початку березня 1525 р. лише у Верхній Швабії загопи повсталих селян нараховували 40 тисяч людей.

Головним програмним документом, який з'явився у березні 1525 р. у м. Меммінгемі, були так звані «12 статей» (автори – проповідник Шаппелер і кушнір – підмайстер Лотцер). Посилання на Священне писання повинні були проілюструвати, що всі зібрані вимоги не протирічать Євангелію. Священик, якого обирає община (спільнота), зобов'язаний сповіщати Євангеліє (стаття № 1). Утримувати його варто за рахунок «великої десятини», що вноситься зерном (стаття № 9). Селяни вимагали скасування кріпацтва (стаття 3) і введення поміркованих податків (статті № 6–8). Згідно статті № 10, «захоплені землі, поле, луки поверталися спільноті». Покарання, що виносив суд, повинні були співпадати з Євангелієм (стаття № 9). Підраховано, що протягом селянської війни програма передруковувалася не менше 25 раз [17, 93–94].

Знову приходиться констатувати, що в шкільних підручниках з нової історії, продовжують, на жаль, подавати «власноруч» перероблену, «причесану» історію. Читаємо підрозділ «З селянської програми «12 статей» (§ 8 «Реформація в Німеччині»):

«По-перше, наше уклінне прохання і бажання мати право всією громадою обирати собі священика й усувати його.

По-друге, ми згодні давати справедливу зернову десятину, але лише так, як належить... По-п'яте, наші пани привласнили всі ліси. Ось наша думка : ліси повинні знову перейти в користування всієї громади» [18, 76–77].

В 10-му томі «Всесвітньої історії» читаємо наступне: «Перша стаття була пройнята духом Реформації. Священик, якого обирає громада, зобов'язаний сповіщати дійсне Євангеліє та

поводити себе відповідним чином під загрозою зміщення. Утримувати його варто за рахунок «великої десятини», що вноситься зерном (стаття № 9). «Малу десятину» необхідно відмінити (стаття 2) ...Полювання, рибна ловля й користування лісом не повинні більше бути привілеєю панів (статті 4–5)» [19, 93].

Кому учень 8-го класу повинен довіряти – підручнику загальноосвітнього навчального закладу або багатотомному науковому виданню? До речі, «науковці» з Москви наводять гравюру Томаса Мюнцера під авторством «Хр. Зімеха» [20, 82], насправді ж, його справжнє ім'я – *Кристоффель ван Зіхем* [21, 76]. Автори шкільного підручника подали правильні дані.

Не буде перебільшенням, але на думку автора публікації, в шкільних підручниках з «Історії України» про реформацію надано матеріалів більше, ніж у аналогічних виданнях Російської Федерації. Прикладом можуть бути підручники В. С. Власова (підрозділ 2 «Які особливості мав реформаційний рух в Україні?») [22, 45–46] і Т. Земерової (розділ «Релігійне життя в Україні в XVI ст.») [23, 67–68].

Напочатку квітня 1525 р. ситуація в Німеччині загострилася, що було пов'язано з нападом і розгромом селянського табору у Лейпгеймі, поблизу Ульма, командиром Швабського союзу Георгом Трухзесом.

Повстанський рух німецьких селян, завдяки діям, насамперед Мюнцера, сконцентрувався навколо Мюльхаузена, Франкенхаузена, Зангерхаузена, Ейзенаха, Лангензальца. 12 травня 1525 р. Мюнцер із загоном біля 300 чоловік вступив до Франкенхаузена. До 14 травня – початку сутичок з військами герцога Георга Саксонського, сили Мюнцера нараховували біля 7000 осіб. Під час головної битви – 15 травня на небі з'явилась веселка; Томас Мюнцер звернувся з промовою до селян проте, що Бог подає їм знак, вказуючи на свій прапор, на якому теж була зображена веселка, але коли проти повстанців були задіяні гармати, вони не витримали. Біля 5000 селян загинуло, 600 було взято в полон. Поранений Мюнцер переховувався у будинку на околиці Франкенгаузена, але випадково потрапив у руки ворогів; після катувань й вимагань покарання, його разом з 53 учасниками селянської

війни, було страчено під Мюльгаузенем 25 травня 1525 року [24, 96].

На думку багатьох істориків різних країн селянська війна в Німеччині в окремих районах (Прусія, Верхня Швабія) продовжувалася до осені 1525 р., а у Зальцбурзі та Тіролі – й у 1526-му році.

Західна Європа в різні часи відчула на собі достатню кількість потужних селянських рухів, але жодне не може зрівнятися з повстанням 1524–1525 рр. у Німеччині, в якому прийняли участь більше 200 тисяч селян [25, 107].

Покінчивши з селянською війною, прихильники Лютера, в тому числі князі, продовжили Реформацію: світські правителі секуляризували церковні землі, привласнювали багатства монастирів; в окремих володіннях перебудовувалася шкільна та університетська освіта тощо.

Занепокоєний імператор Карл V примусив рейхстаг прийняти рішення про повсюдне відновлення католицького богослужіння, але у відповідь 5 князів і 14 міст Німеччини висловили йому свій протест [26, 78]. Саме з цього моменту прибічників Реформації почали називати протестантами.

Історія Реформації в Німеччині де-факто закінчилася 1555 року укладанням Аугсбурзького релігійного миру, за яким імператор Карл V був змушений визнати рівноправність католиків і лютеран: кожен князь вводив у землях ту релігію, якої дотримувався сам правитель. У життя увійшов принцип: «Чия влада, того й віра» [27, 79]. Щоправда, в цьому ж році Карл V зрікся від престолу [28, 235].

Не буде перебільшенням стверджувати, що після середини XVI століття й до сьогодення історія Реформації продовжується. Наведу лише два підтверджуючих факти. В 1581 році у м. Бардейове був виданий чеський переклад публіцистичних творів Мартіна Лютера, перший друкований твір слов'янською мовою в Словачії [29, 112].

Значно пізніше, у XX столітті, були сформульовані основні тези Реформації – «5 соло»:

1. Sola Scriptura – «Тільки Писання».
2. Sola Fide – «Тільки Вірою».
3. Sola Gratia – «Тільки Благодаттю».
4. Solus Christus – «Тільки Христос».

5. SoliDeoGloria – «Тільки Богу слава».

Безумовно, з висоти сучасності, можна стверджувати про величезний вилив Реформації на європейську та світову освіту, медицину, економіку, філософію; вона зачепила сімейні цінності, мораль, громадянські свободи...

Особливо для мене провідною, життєствордуючою є фраза, яку Мартін Лютер проголосив на Вормському рейхстазі 1521 року, коли його примушували зректися своїх поглядів: «Я не можу й не хочу ні від чого відрікатися, бо неправомірно і несправедливо робити що – небудь проти совісті. На тому стою й не можу інакше».

Reformatio: saluspopulisuprema.

Список використаних джерел

1. The Hutchinson Pocket Encyclopedia. — Oxford : HebiconPublishing Ltd, 1995—665 p.
2. Степанова В. Е., Шевеленко А. Я. История Средних веков (XV–XVII вв.) : Хрестоматия, ч. II. Пособие для учителей. — М. : Просвещение, 1981 — 287 с.
3. Мисюн А. В., Баканурский А. Г. И др. Хрестоматия по истории мировой культуры. Учебное пособие. — Харьков : Бурун книга, 2009. — 656 с.
4. Словарь иностранных слов. — М. : Русский язык, 1989. — 624 с.
5. Пособие по истории средних веков для учителей VI–VII классов (материалы к урокам). Под ред. акад. Е. А. Косминского. — М. : Госуд. учебно-педаг. изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1956. — 360 с.
6. Методика обучения истории древнего мира и средних веков в V–VI классах, под ред. Ф. П. Коровкина и Н. И. Запорожец. Пособие для учителей. — М. : «Просвещение», 1970. — 400 с.
7. Степанова В. Е., Шевеленко А. Я. История Средних веков (XV–XVII вв.) : Хрестоматия, ч. II. Пособие для учителей — М. : Просвещение, 1981 — 287 с.
8. Там само.
9. Там само.
10. Там само.
11. Там само.
12. Подаляк Н. Г. Всесвітня історія: Новий час (кінець XV–XVIII ст.): підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Н. Г. Подаляк. — К. : Генеза, 2008 — 240 с.
13. Книга для чтения по истории средних веков / под ред. С. Д. Сказкина. Ч. 3. Позднее средневековье. — М. : изд-во Мин. прос. РСФСР, 1953. — 415 с.
14. Всемирная история: Возрождение и реформация. — Т. 10 / А. Н. Бадак, И. Е. Войнич, Н. М. Волчек и др. — М. : АСТ, Мн. : Харвест, 2001. — 480 с.
15. Там само.
16. Там само.
17. Там само.
18. Подаляк Н. Г. Всесвітня історія: Новий час (кінець XV–XVIII ст.): підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Н. Г. Подаляк. — К. : Генеза, 2008. — 240 с.
19. Всемирная история: Возрождение и реформация. — Т. 10 / А. Н. Бадак, И. Е. Войнич, Н. М. Волчек и др. — М. : АСТ, Мн. : Харвест, 2001.—480 с.

20. Там само.
21. Подаляк Н. Г. Всесвітня історія: Новий час (кінець XV–XVIII ст.): підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Н. Г. Подаляк. — К. : Генеза, 2008. — 240 с.
22. Власов В. С. Історія України : підруч. для 8 кл. / В. С. Власов. — К. : Генеза, 2016. — 256 с.
23. Земерова Т. Історія України. Таблиці та схеми / Т. Земерова — Тернопіль : Підручники і посібники, 2017. — 432 с.
24. Книга для читання по истории средних веков / под ред. С. Д. Сказкина. Ч. 3. Позднее средневековье. — М. : Мин. прос. РСФСР, 1953. — 415 с.
25. Всемирная история: Возрождение и реформация. — Т. 10 / А. Н. Бадак, И. Е. Войнич, Н. М. Волчек и др. — М. : АСТ, Мн. : Харвест, 2001. — 480 с.
26. Подаляк Н. Г. Всесвітня історія: Новий час (кінець XV–XVIII ст.): підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Н. Г. Подаляк. — К. : Генеза, 2008. — 240 с.
27. Там само.
28. The Hutchinson Pocket Encyclopedia. — Oxford: Helicon, 1995. — 665 p.
29. Краткая история Чехословакии. — М. : Наука, 1988. — 576 с.

SERGII PRON'
Mykolaiv

**MARTIN LUTHER AND THOMAS MÜNTZER:
THE REFORMATION IN GERMANY, WHICH CHANGED EUROPE AND THE WORLD
(THE 500-th ANNIVERSARY OF THE WITTENBERG THESES)**

The author, using historical materials, analyzes the stages and key moments of the reformation in Germany and its impact on Europe and the world, the history of the formation of Protestantism.

Keywords: reformation, protestantism, Martin Luther, Thomas Müntzer, the peasants' war, the Gospel.

СЕРГЕЙ ПРОНЬ
г. Николаев

**МАРТИН ЛЮТЕР И ТОМАС МЮНЦЕР:
РЕФОРМАЦИЯ В ГЕРМАНИИ, КОТОРАЯ ИЗМЕНИЛА ЕВРОПУ И МИР
(К 500-ЛЕТИЮ ВИТТЕНБЕРГСКИХ ТЕЗИСОВ)**

Автор, используя исторические материалы, анализирует этапы и ключевые моменты Реформации в Германии, её влияние на Европу и мир, историю становления протестантизма.

Ключевые слова: реформация, протестантизм, Мартин Лютер, Томас Мюнцер, крестьянская война, Евангелие.

Стаття надійшла до редколегії 12.05.2017